

De eerste vrouwen in het lokale bestuur

Heeft u niets anders te doen?

In 1919 kwamen de eerste vrouwen in de gemeenteraad. Het waren er bijna honderd. Allemaal gekozen door mannen, want zelf stemmen mochten vrouwen pas in 1922. Wie waren deze vrouwelijke pioniers? Portretten van een rood raadslid, een liberale wethouder en van een late pionier: de eerste vrouwelijke burgemeester in ons land. Auteur Jan de Roos

Eerste bijeenkomst van vrouwelijke SDAP-raadsleden, en enkele mannen, in 1924. Part. coll.

Op 1 december 1919 nam de eerste vrouw zitting in het Britse parlement. Lady Astor, een aristocrate, stond bekend om haar scherpe tong. Herhaaldelijk had ze het aan de stok met Winston Churchill. 'Als jij mijn man was,' zei ze eens tegen hem, 'zou ik gif in je koffie doen'. Waarop Churchill antwoordde: 'Mevrouw, als ik uw man was, dronk ik het op.' Churchill was niet de enige die het moeilijk had met de komst van vrouwen in de politiek. Toen in Nederland in hetzelfde jaar de eerste vrouwen een zetel veroverden in de gemeenteraden, was de ontvangst lang niet overal hartelijk. 'Heeft u niets anders te doen?' beet raadsnestor P. Koster de sociaaldemocrate Trijn Schoute-Leewerink in de Wormer toe. 'Is het koper wel geпоetst?' In Roermond noemden de liberalen de katholieke mejuffrouw Mathilde Haan 'een lokvogel om kiezers te vangen'. Wat wist zo'n ongehuwde vrouw nu van het leven en van gemeentepolitiek? Opvallend vaak ook gingen burgemeesters (allemaal

mannen) als voorzitter van de raad stilzwijgend voorbij aan de komst van de eerste vrouw in de raad.

Politieke darlings

Pioniers in het lokale bestuur hebben mij altijd geboeid, zowel mannen als vrouwen. Wat dreef hen, hoe veroverden ze een plaats in de raadzaal en aan de colleegetafel, wat brachten ze tot stand? Eind vorige eeuw besloot ik daar als medewerker van het Centrum voor Lokaal Bestuur van de PvdA onderzoek naar te gaan doen. Het ergerde me dat er wel veel bekend was over landelijke politici, maar weinig of niets over de bestuurslaag die toch het dichtst bij de bevolking staat: de gemeente.

In een tijd dat er nog geen internet was en ook Wiki en Delpher niet bestonden, bleek het een tijdrovende klus om de lokale pioniers in beeld te brengen. Door onderzoek in gemeentearchieven in het hele land en contacten met familielieden ontstonden stukje bij beetje portretten van deze 'eerstelingen'. Niet alleen

raadsleden, maar ook wethouders en burgemeesters die een voortrekkersrol hadden gespeeld. Vooral de vrouwen onder hen fascineerden me. Zij moesten immers dubbel hun best doen om in het door mannen gedomineerde lokale bestuur een plek aan de bestuurstafel te krijgen. Die vrouwen werden een beetje mijn politieke *darlings*. Zoals Truus-Smulders-Beliën, de eerste vrouwelijke burgemeester in ons land (Oost-, West- en Middelbeers, 1946), en de twee eerste vrouwelijke wethouders in 1919: Stiena Ruyppers-Erens in Valkenburg en Willy Hofman-Poot in Oostzaan. Veel raadsleden van de eerste lichte partij zijn intussen helemaal in de vergetelheid geraakt, terwijl ze toch sprankelende persoonlijkheden waren die belangrijk pionierswerk hebben verricht.

Hanna Hendriks-Buiteman

Een mooi voorbeeld is 'Rode Hanna', oftewel Johanna Hendriks-Buiteman uit Gennep. 'Ze was strijdbaar, lief en sociaalvoelend tegelijk', vertelde haar nicht

Bernadine Lieferring uit Den Haag me. Zij was de enige die nog wat over Hanna als kind kon vertellen: 'Ze kreeg een spartaanse opvoeding. Haar moeder gaf haar regelmatig een tik met de pollepel als ze niet in het gareel liep.'

Toen Hanna op 2 september 1919 als raadslid werd geïnstalleerd, kwam er bij burgemeester W. Wolters geen welkomstwoord over de lippen. Terwijl er toch sprake was van een historisch moment. Deze veertigjarige arbeidersvrouw was niet alleen de eerste vrouw in de raad van Gennep maar ook het eerste SDAP-raadslid in heel Limburg.

'Rode Hanna', zoals ze werd genoemd, was geen Limburgse van origine. Ze werd in 1879 in Den Haag geboren als tweede in een gezin van dertien kinderen. Haar vader Bernhard was een goedgezak met een groot sociaal hart. Als slager deelde hij gratis vlees uit aan armalastige mensen. Moeder Marijke regeerde het huishouden met straffe hand. Hanna ging al snel werken als dienstbode bij rijke

Hanna Buiteman en Johan Hendriks, Part. coll.

Rode Hanna kreeg regelmatig een tik met de pollepel als ze niet in het gareel liep

gezinnen en trouwde met metaalarbeider Johan Hendriks. Ze verhuisden naar Gennep toen Johan daar een baan kon krijgen. In haar nieuwe woonplaats werd Hanna actief in de SDAP. Ze stelde zich kandidaat voor de gemeenteraad, kwam als derde op de kieslijst en kreeg veel voorkeurstemmen. Vervolgens stond lijsttrekker Theo Schim 'in het belang der beweging' zijn zetel aan haar af.

Hanna speelde een opvallende rol in de lokale politiek. In 1923 protesteerde ze tegen de bijdrage van 25 gulden die het gemeentebestuur wilde doneren bij het zilveren regeringsjubileum van koningin Wilhelmina. Dat geld kon beter aan de armen worden gegeven, vond ze, maar ze verloor het pleit. Wel stemde de raad in met haar voorstel om op een school in Gennep een werkster aan te stellen. Volgens Hanna moest het per se een vrouw zijn, die konden nu eenmaal beter poetsen dan mannen!

Opvallend was ook Hanna's voorstel om gehuwden die in een armenhuis terecht kwamen, niet van elkaar te

scheiden. Het landelijke tijdschrift voor rooms-katholieke raadsleden zwaaide Rode Hanna daarvoor lof toe, immers 'wat God verbonden heeft, scheidt de mens niet'.

Hanna's sociale optreden wekte veel sympathie bij de inwoners van Gennep. Ze zag er wat nors uit, maar was altijd in voor een vriendelijk praatje. 'Een kortade vrouw die haar mondje wist te roeren,' zei een inwoner van Gennep later. 'Ze was trots en dat straalde van haar af door haar houding en keurige kleding.' Toen Hanna na vijf jaar afscheid nam van de Gennepse gemeenteraad (haar man was overgeplaatst naar Tilburg) bedankte de aanvankelijk zo zwijgzame burgemeester Wolters Hanna voor haar inzet. In de wolstad kreeg haar politieke carrière geen vervolg, ze zou uiteindelijk in 1969 in het Gelderse Beek-Ubbergen op negentigjarige leeftijd overlijden.

Willy Hofman-Poot

Willy Vandewalle-Steffelaar uit Bennebroek verzamelde jarenlang alles wat ze kon vinden over haar oma Willy Hofman-Poot. Dankzij haar dikke plakboeken en aanvullend archiefonderzoek kon ik me een goed beeld vormen van deze liberale politica. Hofman-Poot was een van de eerste twee vrouwelijke wethouders van Nederland – de andere was de katholieke Stiena Ruyters-Erens uit Valkenburg.

Hoewel Willy Hofman-Poot in hart en nieren liberaal was, werd ze in Oostzaan al snel de 'rooie wethouder' genoemd. Dat kwam door haar sociale beleid. Ze speelde haar pioniersrol met verve. Op haar uitdrukkelijke verzoek kreeg ze een bredere portefeuille dan alleen het onderwijs en de ziekenzorg die haar waren toebedacht. Zo kon ze ervoor zorgen dat er gas, stromend water en elektra kwam voor de Oostzaners. Ook spande ze zich in voor betere woningen en zorg voor armen, zieken en zuigelingen. Bij rijke boeren zamelde ze linnengoed en kleding in voor een gezin dat door brand alles kwijtgeraakt was. Niet iedereen was gediend van haar voortvarende en vooruitstrevende aanpak. Raadslid Gerrit Kwak, net als zij liberaal, noemde haar 'een slippen-draagster van de SDAP'.

Willy werd in 1867 in 's-Hertogenbosch geboren als eerste in een gezin met vier kinderen. Haar vader was verificateur bij de belastingen. Na het behalen van haar onderwijsakte werd ze onderwijzeres. Toen ze in 1897 trouwde met de onderwijzer Jan Hofman, volgde voor haar automatisch ontslag.

In 1907 kwamen ze in Oostzaan te wonen. Willy ergerde zich aan de achtergestelde positie van vrouwen, die niet eens naar de stembus mochten. Ze sloot zich aan bij de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht. In 1919 werd ze voor de Liberale Unie gekozen in de gemeenteraad. Ze dankte bij haar installatie de Oostzaanse mannen

Voor het eerst een vrouw aan de college tafel. Naast wethouder Willy Hofman-Poot burgemeester David Teer en wethouder Cornelis Kater, Part. coll.

'die de moed hadden met de oude sleur te breken en die zo verstandig waren (...) nu eens hun keuze op een vrouw te vestigen.' Willy werd direct tot wethouder gekozen.

Bij haar aantreden kreeg Willy Hofman-Poot uit het hele land felicities. Ze werd net als Stiena Ruyters tevens locoburgemeester, maar een benoeming tot ambtenaar van de burgerlijke stand liet ze aan zich voorbijgaan. Dan zou ze immers huwelijken moeten voltrekken. En hoewel Willy zelf ook getrouwd was, had ze er grote bezwaren tegen dat in de toenmalige huwelijkswetgeving de vrouw ondergeschikt was aan de man.

Hofman-Poot kreeg brede waardering voor haar werk als wethouder. In 1923 werd ze herkozen maar drie jaar later moest ze haar wethouderszetel opgeven. Vanwege de astma van haar man verhuisden ze naar de bosrijke omgeving van Breda. Tot op hoge leeftijd bleef Hofman-Poot geïnteresseerd in de rol van vrouwen in de lokale politiek omdat 'door vrouwelijke intuïtie belangrijk

werk wordt gezien, waar mannen soms aan voorbij gaan'. Ook toonde ze veel interesse in 'mannelijke' sporten als voetbal en biljarten. Het zondagse live-voetbalverslag van Han Hollander op de radio beluisterde ze altijd. Willy Hofman-Poot overleed in 1952 in Haarlem op 84-jarige leeftijd. Het partijblad van de VVD prees in een in memoriam haar 'beginselvastheid, helder verstand en flinke, prettige persoonlijkheid'.

Truus Smulders-Beliën

Tot slot nog iets over een katholieke pionier: Truus Smulders-Beliën, de eerste vrouwelijke burgemeester in ons land. Ze was ongekend populair in haar gemeente, het Brabantse Oost-, West- en Middelbeers, dat sinds 1997 tot Oirschot behoort. Dat merkte ik toen ik in 2002 de onthulling van haar standbeeld bijwoonde. 'Ons mevrouw' in brons gegoten door beeldend kunstenaar Ria Franc. Honderden Beerzenaren, de vier gilden en de harmonie waren uitgerukt om de onthulling luister bij te zetten. Er waren tranen bij de familie

Gemeente nog altijd mannenbolwerk

Nog altijd wordt de lokale politiek door mannen gedomineerd. 'Pure mannengemeenten, ze bestaan', schreef het vakblad *Binnenlands Bestuur* eind 2020. Een paar cijfers ter illustratie:

- Driekwart van alle wethouders in ons land is man en 103 van de 355 gemeenten hebben alleen mannelijke wethouders.
- Vier gemeenten (Mill en Sint Hubert, Druten, Staphorst en Woensdrecht) hebben in tweehonderd jaar nog nooit een vrouwelijke wethouder gehad. In 37 gemeenten (ruim tien procent van het totaal) is het tien jaar of langer geleden dat er een vrouw wethouder was. Daaronder ook een grote gemeente als Apeldoorn.
- Nog geen kwart van alle gemeenten (85) heeft nu een vrouw als burgemeester. 120 gemeenten hebben nog nooit een vrouwelijke burgemeester gehad. Daaronder vijf grote steden: Rotterdam, Eindhoven, Groningen, Tilburg en Breda.
- Vrouwen nemen nog altijd minder dan een derde (31,7 procent) van de raadszetels in. Begin 2019 waren er 2730 vrouwelijke raadsleden, op een totaal van 8619. Wel heel wat meer dan de bijna honderd vrouwen van 1919 (nog niet één procent van alle ruim 10 duizend raadsleden in 1118 gemeenten).
- Mannenbolwerken vinden we vooral in plattelandsgemeenten waar christelijke en lokale partijen dominant zijn. GroenLinks heeft procentueel de meeste vrouwelijke raadsleden (4,6 procent), de SGP de minste (1 procent).

Smulders. Iedereen sprak met warmte over haar, maar gek genoeg vermeldde geen van de sprekers haar pioniersrol als eerste vrouwelijke burgemeester. Ook burgemeester Speetjens van Oirschot niet. Met de in 1902 geboren Truus Smulders-Beliën maakte ik in 1999 kennis via de knipselmappen van brandweerman Jan van Vroenhoven uit Middelbeers. Hij had werkelijk iedere snipper informatie over haar verzameld en bewonderde haar zeer.

Zelf wilde ik weten waarom ze in 1946 tot burgemeester was uitverkoren. Bestuurlijke ervaring had ze niet. Het ministerie van Binnenlandse Zaken gaf me haar dossier ter inzage. Daarin vond ik de ontroerende sollicitatiebrief uit november 1945 aan koningin Wilhelmina waarin ze schreef dat ze het een 'troostrijke gedachte' zou vinden als ze haar man Jan Smulders zou mogen opvolgen. Jan was telg uit een burgemeestersgeslacht dat al sinds 1831 onafgebroken over de Beerzenaren

Ze vond het een 'troostrijke gedachte' om haar man als burgemeester op te volgen

regeerde. Zelf was hij er in 1927 burgemeester geworden. In 1944 arresteerden de Duitsers hem omdat hij weigerde mensen aan te wijzen voor graafwerkzaamheden. Jan kwam terecht in verschillende Duitse concentratiekampen. Twee dagen voor de bevrijding zakte hij in elkaar tijdens een voettocht naar Dachau. Kogels uit een Duits geweer maakten een einde aan zijn leven. Zijn vrouw Truus bleef thuis achter met de vier kinderen. Eigenlijk hoopte ze dat haar zoon Sjeff zijn vader zou opvolgen, maar die was in 1946 nog maar twaalf jaar. En hoewel ze niets van gemeenteadministratie afwist – als ze zich weleens bemoeide met gemeentepolitiek, zei Jan steevast: 'Blijf jij maar bij je zuurkoolpot.' – schreef ze toch zelf een brief. Van de vijftien sollicitanten die reageerden was zij de enige vrouw. De andere sollicitant met de naam Smulders was haar zwager Jos, die door commissaris van de koningin Jhr. J. Smits van Ooijen als eerste op de voordracht werd gezet. Maar minister Beel riep Truus toch op voor een gesprek. Ze maakte indruk op hem. Op 2 april 1946 bekrachtigde de koningin haar benoeming. Tijdens haar burgemeesterschap, dat duurde tot haar dood, toonde ze zich behalve burgemeester ook sociaal werkster, politieagent en zelfs huwelijksmakelaar. Een feministe was ze niet, ze bestuurde de gemeente als een groot gezin. Haar adagium: 'Als ge iets het, dan komt mâr.' Bij haar koperen jubileum in 1958 kreeg ze van de dankbare Beerzenaren een Daf-600, al had ze vanwege haar postuur gevraagd om een 'pastoorfiets met een wijd stuur, waar ik goed tussen pas.' Een rijbewijs bezat ze overigens niet. Truus Smulders-Beliën stierf in 1966, 63 jaar oud. Ze werd groots uitgeluid door vrijwel de hele dorpsgemeenschap.

Nieuw onderzoek

Bovengenoemde pioniers zijn er maar drie uit vele. Het onderzoek naar hun rol en betekenis gaat door, inmiddels met gebruikmaking van de zegeningen van internet. Sinds enkele jaren is Margit van der Steen bezig de vrouwelijke pioniers van de lichtenings 1919-1927 nauwkeurig in kaart te brengen. In een database heeft zij gegevens verzameld over ongeveer tweehonderd vrouwen. Analyse van de informatie leverde verrassende inzichten op. Bijvoorbeeld dat de meeste vrouwelijke

Een historisch moment. Op 16 april 1946 wordt Truus Smulders-Beliën als eerste vrouwelijke burgemeester geïnstalleerd. Part. coll.

raadsleden (tachtig procent) gehuwd waren. Dat is opmerkelijk want getrouwde vrouwen hoorden volgens de toenmalige opvattingen niet thuis in de politiek, al helemaal niet als ze kinderen hadden. Opmerkelijk is ook dat vrouwelijke raadsleden allerlei ingrijpende beslissingen namen terwijl ze als vrouw niet eens handelingsbekwaam waren. Volgens het Burgerlijk Wetboek (van 1838!) waren zij *personae miserabilis*. Van der Steen: 'De jure hadden gehuwde vrouwen de status van onmondigen of geesteszieken. Ze mochten geen rechtshandelingen verrichten en konden bijvoorbeeld niet zelfstandig een bankrekening openen of een paspoort aanvragen.' Pas in 1956 zou daar verandering in komen. Maar een gemeente besturen en daarbij forse bedragen uitgeven, dat mochten die vrouwen toen al wel!

In sommige gemeenten, zoals Deventer, is al onderzoek gedaan naar de eerste vrouwen in de gemeenteraad. Maar voor een completer beeld is nog veel informatie nodig. Heeft u gegevens over vrouwelijke raadsleden en wethouders uit de periode 1919-1927? Neem dan contact op met Margit van der Steen, e-mail m.vandersteen@bureau-aetas.nl.

Bronnen

- Margit van der Steen, 'Het was een nieuw geluid dat gehoord werd. De betekenis van de Pacificatie voor de emancipatie van vrouwen', *Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme na 1800* (2018) 87-101.
- Margit van der Steen, 'De vrouwen van 1923', *Historica* (2020) 3-9.
- Jan de Roos, *Met enige schroom. Pioniers van het lokaal bestuur* (Amsterdam, 2000).
- Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland, resources.huygens.knaw.nl/vrouwen-lexicon.

Jan de Roos is historicus en publicist. Hij schreef twee boeken over lokale bestuursgeschiedenis: *Met enige schroom* (2000) en *Besturen als kunst* (2002). Ook publiceerde hij veel over burgemeesters en schreef hij lemmata over vrouwelijke bestuurders en Kamerleden in *1001 vrouwen in de 20ste eeuw* (2018).